

UNELE ASPECTE PRIVIND FORMAREA POPORULUI ROMÂN ÎN OPERA LUI NICOLAE IORGA

NICOLAE URSULESCU

Ca toți marii noștri istorici, care prin opera lor au contribuit la făurirea, apărarea și dezvoltarea edificiului și conștiinței naționale, și Nicolae Iorga a acordat o atenție deosebită problemei primordiale a istoriei noastre, aceea a originii etnosului românesc. Ocupînd un loc aparte în masiva creație a celui mai mare istoric al nostru, problema formării poporului român a revenit ca un leit-motiv în scrierile sale, care permit o mai bună punere în lumină a complicatului proces istoric.

Avînd în vedere existența mai multor lucrări dedicate modului în care Iorga a aprobat problematica procesului de formare a poporului român și a limbii sale¹, în studiul de față ne-am propus să urmărim doar cîteva aspecte legate mai curînd de clarificarea unor condiții care au determinat ca această temă să-l preocupe atît de mult pe marele istoric.

Cadrul general al abordării problemei de către Iorga. În perioada în care își începe rodnică activitate, la sfîrșitul secolului trecut, formarea poporului român, continuitatea sa pe teritoriul carpato-dunărean, nu erau doar probleme de dispută istorică, ci se legau strîns de viața politică curentă, de aspirațiile românilor de pretutindeni de a reîntregi hotarele vechii Dacii într-un stat național unitar, erau, așa cum spunea chiar istoricul, în 1903 : „Dacia viitorului nebun și a visului albastru, ca și a trecutului vechi de două mii de ani“.²

Desigur, interesul stîrnit de răspunsurile date de magistrii săi, A. D. Xenopol și D. Onciul, tendențioasei teorii a lui Roesler, ca și uria-

- 1 C. Daicoviciu, *Nicolae Iorga și autohtonii*, în : *Studii. Rev. Ist.*, 1965, 18, 6, p. 1227-1231 ; A. Oțetea, *Nicolae Iorga istoric al românilor*, în : *Studii. Rev. Ist.*, 1965, 18, 6, p. 1215-1225 ; E. Condurachi, *Nicolae Iorga și problema romanității orientale*, în : *Studii. Rev. Ist.*, 1965, 18, 6, p. 1233-1239 ; Șt. Pascu, *Nicolae Iorga, istoric al evului mediu românesc*, în : *Studii. Rev. Ist.*, 1965, 18, 6, p. 1241-1259 ; Șt. Ștefănescu, *Nicolae Iorga — istoric al raporturilor agrare din țările române*, în : *Studii. Rev. Ist.*, 1965, 18, 6, p. 1313-1337 ; idem, *Romaniile populare în concepția lui N. Iorga*, în : *Drobeta*, 1974, p. 71-76 ; V. Al. Georgescu, *N. Iorga și istoria dreptului românesc*, în : *Studii. Rev. Ist.*, 1965, 18, 6, p. 1339-1356 ; idem, *Unele probleme istorice ale dreptului roman și gîndirea lui Nicolae Iorga*, în : *Studii clasice*, VIII, 1966 ; *Nicolae Iorga, istoric al Bizanțului* (culegere de studii), Buc., 1971 ; *Nicolae Iorga. L'homme et l'oeuvre* (culegere de studii), Buc., 1972 ș.a.
- 2 *Oameni care au fost* (A. T. Laurian, 1903), în : N. Iorga, *Pagini alese*, Ed. pt. literatură, Buc., 1965, vol. 2, p. 8.

șul ecou al mișcării Memorandumului, au constituit evenimente care au reținut de timpuriu atenția tânărului Iorga și l-au determinat să se preocupe, cu pregătirea solidă pe care și-o făcuse, de problemele cruciale ale istoriei neamului. Integrându-se și în primele rinduri ale luptei pentru desăvîrșirea unității statale (e suficient să amintim doar activitatea în cadrul „Ligii culturale“), Iorga nu putea decît să se îndrepte în chip normal spre cercetarea perioadei de formare a poporului român, ca bază pentru susținerea cu temei a drepturilor sale politice în preajma primului război mondial.

Rezultatele cercetărilor sale nu au ajuns doar la cunoștința unui cerc restrîns de specialiști, ci, prin intermediul presei, al conferințelor, au inflăcărât conștiința publicului larg românesc, pregătindu-l pentru o participare activă la realizarea și apoi consolidarea și apărarea Marii Uniri de la 1918. Conștient de faptul că un act istoric fundamental nu se poate realiza și valida decît prin coordonarea eforturilor pe plan intern și extern, marele istoric s-a preocupat continuu ca lucrările sale referitoare la vechimea și permanența elementului românesc în diferitele teritorii ale Europei sud-estice să ajungă repede la cunoștința cercurilor politice și culturale din străinătate, pentru a contracara opiniile tendențioase sau dușmănoase și pentru a cîștiga susținători fideli ai cauzei românești. Același scop l-au avut și numeroasele vizite întreprinse în străinătate, conferințele susținute acolo, ca și coordonarea în acest sens a activității Școlilor române de la Paris și Roma.

Îzvoarele problemei la Iorga. În abordarea vastei problematice a formării poporului român și a limbii sale, Nicolae Iorga a utilizat izvoare extrem de variate. Bazîndu-se pe pregătirea sa de excepție, Iorga a utilizat ou multă siguranță în primul rînd surserile autorilor antici, greci și romani, ca și pe cele de la începutul feudalismului (îndeosebi bizantine, slavone și neo-latine), avînd marele merit de a găsi noi știri despre prezența romanică neîntreruptă în spațiul sud-est european, precum și de a da o nouă interpretare unor izvoare greșit sau insuficient interpretate. De multe ori judecățile sale sînt neorutătoare³ față de acei autori vechi care deformează realitatea, care soriu apologetic, socotindu-i lipșiți de orice valoare pentru o reconstituire istorică științifică.

La fel de des apelează și la izvoarele absolut contemporane evenimentelor, inscripțiile și monedele⁴, cărora le acordă un credit deosebit,

3 Astfel dintre autorii antici care se referă la părăsirea Daciei, pe Vopiscus îl consideră „absolut străin de situația din părțile răsăritene“, avînd și o expunere „extraordinar de anarhică și dezorientată“ (N. Iorga, *Revue hist. du S.-E. Européen*, 1924; idem, *Ist. rom.*, 1936, I, 2, p. 331), iar pe Iordanes — „compilatatorul ignorant și vulgar al lui Casiodor“ (*Ist. rom.*, 1936, I, p. 338). Despre lucrarea lui Eutropius spune că „în ansamblul ei arată nedumerire și nu poate servi de bază a unor concluzii sigure“ (ibidem, p. 336).

4 Trebuie să remarcăm faptul că deși izvoarele epigrafice și numismatice provin adesea pe cale arheologică, totuși Nicolae Iorga nu a acordat o atenție prea mare izvoarelor arheologice propriu-zise, referitoare la această problemă. Explicația s-ar găsi în puținătatea acestor izvoare în timpul său și, poate, și în formația sa, de istoric al izvorului scris.

deoarece provin chiar de la participanții direcți ai făuririi istoriei, nu de la repovestitorii ei. Aceste dovezi sînt urmărite nu numai pe teritoriul Daciei și al provinciilor învecinate, ci pe întreg teritoriul Imperiului roman, astfel că prin analogie istoricul poate de multe ori completa fapte care apar drept răzlețe sau insuficient cognoscibile, dacă s-ar fi avut în vedere doar un teritoriu limitat (de exemplu, cazul încetării circulației monetare sau al ridicării de monumente epigrafice în Dacia în deceniul al șaptelea al secolului al III-lea e.n. — fapte pe care le explică prin situația generală a imperiului).

Un loc important în reconstituirea istorică a perioadei de naștere a românilor îl ocupă la Iorga izvoarele lingvistice, toponimice și onomastologice, care se supun unor legi obiective semasiologice, de apariție și evoluție. Bun cunoscător al regulilor lingvistice, ca și al studiilor de specialitate, Iorga a îmbinat în chip fericit materialul istoric cu cel oferit de limba vorbită sau arhaică, reușind să prezinte pe această bază, factorul romanic din sud-estul Europei în întreaga sa complexitate, în continuă luptă pentru a se impune și apoi pentru a se menține în fața diferitelor elemente alogene.

În cunoașterea de la sursă a limbii vorbite și a toponomasticii poporului român de mare folos i-a fost lui Nicolae Iorga străbătarea, în repetate rînduri, a întregului teritoriu locuit de români. În felul acesta cunoașterea istorică la Nicolae Iorga nu este numai livrescă, ci are rădăcini adînci în realitatea conservată de memoria pămîntului românesc. Privind acest pămînt și pe locuitorii lui nu cu ochii drumețului grăbit, ci cu adîncă înțelegere a specialistului și patriotului, Nicolae Iorga a dat naștere unor pagini memorabile în care prezentul este mereu proiectat asupra umbrei trecutului, al cărui relief e astfel pus în adevărata lui lumină. În cadrul datelor culese direct de pe teren, un loc aparte îl ocupă în sinteza istorică a lui Iorga elementele folclorice și etnografice, izvoare ce păstrează de asemenea imaginea vremurilor de constituire a neamului românesc.

În prezentarea, interpretarea și îmbinarea acestor izvoare, Nicolae Iorga nu uită nici un moment aportul înaintașilor sau contemporanilor la dezbaterile acestei probleme cruciale a istoriei românești. Dînd dovadă de un înalt spirit de obiectivitate, Iorga nu pornește de la judecăți apriorice sau globale asupra contribuțiilor aduse de alți specialiști. Chiar dacă nu e de acord cu teoria de ansamblu sau cu concluziile unui istoric, remarcă totuși cu perfectă obiectivitate cunoștințele și gîndirea acestuia, iar părțile pe care le consideră bine fundamentate și le însușește, înglobîndu-le în propria sa concepție ; așa procedează, de exemplu, cu Rösler⁵, cu Pic, cu Húnfalvy, Alföldi ș.a. Se întîmplă și invers, în cazul unor istorici pe care îi prețuiește foarte mult, netrecîndu-le totuși sub tăcere aspectele cu care personal nu e de acord ; de exemplu, combaterea pretenției extinderii a stăpînirii primului țarat bulgar la nordul Dunării⁶,

⁵ Pe Rösler îl caracterizează astfel : „un cercetător așa de inteligent“ (*Ist. rom.*, II, p. 256).

⁶ *Ist. rom.*, II, p. 312.

susținută de Onciul (memoriei căruia îi închină, de altfel, chiar monumentala sa sinteză de „Istoria românilor“).

În final, în elaborarea studiilor, a sintezelor sale, toate aceste izvoare și referiri bibliografice, acest uriaș material factic și livresc, e filtrat prin gândirea sa creatoare, de adevărat geniu, izvorînd astfel concluzii noi, de-a dreptul surprinzătoare prin forța cu care reușesc să evoce veridic o perioadă însă socotită în vremea lui drept întunecată în istoria poporului român.

Etape și direcții ale abordării problemei de către Iorga. În tratarea temei se pot distinge momente (legate nu întâmplător de situația poporului român în arena internațională), când atenția marelui istoric se concentrează cu deosebită acuitate asupra problemei formării poporului român. Astfel o primă etapă s-ar plasa în perioada de dinaintea primului război mondial, când dorința românilor de pretutindeni era de a se uni într-un singur stat. Cu armele specifice istoricului, Iorga contribuie la această tendință generală, prezentînd istoria și viața românilor din diferite teritorii⁷. Totodată, la vîrsta de 34 de ani publică prima dintre sintezele sale de istorie românească, apărută în două volume, în 1905⁸, în prestigioasa colecție de istorie universală de la Gotha, îngrijită de Lamprecht. Încă din această etapă, Nicolae Iorga pune elementul tracic la baza procesului de etnogeneză a românilor, iar nașterea poporului român e înfățișată în cadrul general al vieții romanice nu numai din Dacia, ci din întreaga romanitate orientală.

O a doua etapă se poate delimita în anii primului război mondial și în perioada imediat următoare, când problema creării și recunoașterii internaționale a României Mari era în directă legătură cu drepturile istorice ale românilor asupra teritoriilor în care formau populația majoritară. În afara numeroaselor articole publicate în presă, Iorga elaborează acum o serie de studii, atît în limba română, cît și în limbi de largă circulație, pe tema vechimii și continuității românilor în diferite părți ale Europei sud-estice, cum ar fi: „Istoria românilor din Ardeal și Ungaria“ (1915—1916), „Carpații în luptele dintre români și unguri“ (1915), „Românii în Dobrogea. Considerații istorice“ (1917), „Conferințele bucovinene“ (1919), „Istoria românilor din Peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia etc.)“ (1919), „Le rôle des Roumains dans la latinité“ (1919), „Vechimea și originea elementului românesc în părțile Bihariei“ (1921), „Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul românilor“ (1921) ș.a. La sfîrșitul războiului mondial marele istoric elaborează și o a doua sinteză, apărută întîi în limba franceză: „Histoire des roumains et de leur civilisation“ (1920—1922), tradusă apoi în engleză, italiană, germană și română. Problema romanității și a continuității e privită și din punctul de vedere al originii și vechimii creștinismului la români, în sinteza: „Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor“.

7 *Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească*, 1906, 2 vol.; *Neamul românesc în Bucovina*, 1905; *Legăturile Principatelor Române cu Ardealul*, 1902; *Drumuri și orașe din România*, 1904; *Două tradiții istorice în Balcani, a Italiei și a românilor*, 1913.

8 *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*.

Cea de a treia etapă a abordării acestei probleme se poate plasa în anii întunecați ai creșterii pericolului fascist și ai ascuțirii mișcărilor revizioniste îndreptate împotriva României. Contra acestor flagele, care amenințau grav integritatea și suveranitatea patriei, istoricul, ajuns la vîrsta profunde înțelegeri a fenomenelor, s-a ridicat cu toată forța scrisului său și a puterii sale de convingere. Mergînd în continuare pe linia pregătirii atît a opiniei publice din țară, cît și a celei din străinătate, cu adevărurile istoriei românești, Nicolae Iorga prezintă acum, în sinteze cu adevărat demne de apogeul carierei sale, procesul istoric al devenirii multimilenare a poporului român în spațiul tragic, ajuns la o nouă identitate, ca urmare a profîndului proces de romanizare. Este perioada în care, poate mai mult decît altădată, istoria procesului de formare a poporului român este privită într-o permanentă și strînsă conexiune cu tot ceea ce se întîmplă pe vastele întinderi ale Imperiului roman, apoi ale celui bizantin. Diferitelor evenimente din istoria spațiilor vecine li se caută imediat consecințele în teritoriul românesc din stînga Dunării, iar românii de aici nu mai sînt priviți doar ca un element pasiv care receptează influențe alogene, ci ca un factor dinamic, păstrător al civilizației romane, care reușește el să influențeze modul de viață, organizarea social-statală și limba populațiilor migratoare care s-au sedentarizat în aria romanității orientale. În cadrul monumentalei sinteze de „Istoria românilor“, din cele 10 volume, primele două sînt special închinete nașterii poporului român, iar al treilea continuă în mod firesc problematica, deoarece desăvîrșirea vieții statale românești este o prelungire a procesului din primul mileniu al erei noastre.

Marele istoric a subliniat și într-un mod, original, lătitudinea poporului român. Scriind studii despre istoria și cultura celorlalte popoare neo-latine⁹, sugernîd paralele cu istoria românilor, Nicolae Iorga se referea implicit și la apartenența noastră la familia popoarelor romanice.

Nicolae Iorga, punînd în valoare rolul elementului autohton încă din perioada sintezelor dacice, urmărindu-l apoi în cadrul acelor atît de originale autonomii locale („Romaniiile populare“), reușește să prezinte procesul de formare a poporului român nu ca simpla succesiune a popoarelor migratoare, ci ca o absorbție și o asimilare a acestora de către „oamenii pămîntului“, care primiseră odată pentru totdeauna „sigiliul Romei“.

Opera sa este a unui istoric-cetățean, puternic angrenat în viața politico-socială și culturală a țării, care și-a pus toată strădania și talentul

9 *Istoria poporului francez. O încercare de explicație*, 1919; *În Franța. Drumuri ale unui istoric*, 1921; *Histoire des relations entre la France et les roumains*, 1917; *Veneția în Marea Neagră*, 1914; *Cinci conferințe despre Veneția*, 1926; *L'Italia vista da un romeno*, 1919; *Cîteva zile prin Spania*, 1927; *Țara latină cea mai depărtată în Europa: Portugalia*, 1928; *O mică țară latină: Catalonia*, 1930; *Încă o formațiune romanică, Luxemburgul*, în: N. Iorga, *Scrieri istorice*, Buc., 1971, p. 223-230; *Cei mai mici frați ai noștri, romanii latini*, în: *Sfaturi pe întineric*, vol. II, Buc., 1940, p. 313-321; *America și românii din America*, 1930.

în serviciul poporului său, ajutându-l, cu argumentele trecutului, să-și făurească temelii prezentului. Argumentația științifică pe care a adus-o în dovedirea vechimii, autohtonismului și continuității poporului român, în calitate de continuator al romanității orientale, este o dovadă elocventă în acest sens.

CERTAINS ASPECTS SUR LA FORMATION DU PEUPLE ROUMAIN DANS L'OEUVRE DE NICOLAE IORGA

L'article souligne seulement quelques aspects généraux en ce qui concerne la place occupée par ce problème dans l'oeuvre si vaste du grand historien, ayant en vue l'existence de plusieurs études qui ont déjà abordé cet ensemble de problèmes¹.

On fait d'abord une succincte analyse des conditions historiques dans lesquelles Iorga a abordé ce problème fondamental de l'histoire des Roumains, tout en soulignant le désir évident de tous les Roumains de se réunir dans un seul Etat. La réalisation de ce desideratum était possible de même par la démonstration des droits historiques des Roumains sur le territoire où ils constituaient la population majoritaire — cette cause, Iorga l'a servie de ses connaissances multilatérales.

On essaie de préciser ensuite les sources dont Iorga s'est servies pour traiter ce problème: les auteurs antiques; les inscriptions et les monnaies; les preuves linguistiques et toponomastiques; les observations directes sur la vie des Roumains à l'occasion des visites fréquentes dans leurs territoires (ici — inclus les données ethnographiques et folkloriques). Ces sources, N. Iorga les a fondues dans une synthèse créatrices avec des références de la bibliographie moderne.

On analyse ensuite les étapes et la manière dont Iorga a abordé le problème. On y trouve trois étapes, en liaison, parmi les autres, avec la situation du peuple roumain dans la vie politique internationale:

a) l'étape antérieure à la guerre mondiale (comme moyen de préparation de la Grande Union);²⁻⁸

b) les années de la I-ère guerre mondiale et l'étape prochaine suivant (les oeuvres de Iorga servent à reconnaître la Grande Roumanie par les autres Etats européens);

c) l'étape de l'extension du danger fasciste et des opinions révisionnistes contre la Roumanie, à la veille de la seconde guerre mondiale (les oeuvres de l'historien prouvent les droits inaliénables des Roumains sur leur territoire).

Dans ses écrits concernant la formation du peuple roumain, N. Iorga a eu pour de mobiliser l'opinion publique de l'intérieur, tout comme d'éclaircir celle de l'extérieur (ses principaux ouvrages ont été traduits en plusieurs langues de large circulation). De même, en écrivant des études sur l'histoire et la culture d'autres peuples néo-latins⁹, il a exprimé implicitement à l'appartenance des Roumains à la famille des peuples romanes.

Dans l'oeuvre de Nicolas Iorga le processus de formation du peuple roumain apparaît comme l'histoire de ces autonomies locales (nomées par Iorga „Romanii“ populaires) des „hommes de la terre“, qui après avoir reçu le „sceau de Rome“, assimilent lentement les différentes populations allogènes qu'elles ont contactées.